

FTAMP 03.41.91

<https://doi.org/10.26577/JH2025118316>**Д.С. Байгунаков*** , **А.Е. Ерғабылов**

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы, Қазақстан

*e-mail: dosbol_bs@mail.ru

**2023–2024 ЖЫЛДАРЫ БОСТАН ҚОРЫМЫНДА
(ҚОҒАЛЫ АЛҚАБЫ, ЖЕТІСУ) ЖҮРГІЗІЛГЕН
АРХЕОЛОГИЯЛЫҚ ҚАЗБА ЖҰМЫСТАРЫ**

2023–2024 жылдары Жетісу облысының Қоғалы алқабындағы Бостан ауылы (Кербұлақ ауданы) маңындағы тау бөктеріндегі ескерткіштерге археологиялық жұмыстар жүргізілді. Қоғалы алқабының кеңдігін ескерер болсақ, Бостан сияқты оқшауланған қорғандарда қазба жұмыстарын жүргізу ең перспективалы дүние болып саналады, өйткені олар мазмұны бойынша ақпараттар легінен тұрады. Дала жұмыстарының негізгі мақсаты мен міндеттері: мәдени мұра нысандарын зерттеу бойынша жоспарлы ғылыми жұмыстар атқару, қорғау мақсатындағы археологиялық қазбалар жүргізу, ескерткіш функциясының хронологиялық шеңберін нақтылау, т.б. Көрсетілген мерзімде алқапта 4 қорған қазылды, олардың бірегейлігі жерлеу рәсімінен де, заттық мәдениеттен де көрініс табады. Зерттеу барысында қорғандардың хронологиясы анықталды, салыстырмалы талдау жасалды, ортақ белгілері де, олардың айырмашылықтары да анықталды. Алынған нәтижелер ерте темір дәуірінде тайпалар конфедерациясы немесе жеке тайпалық құрылымдық бөлімше өмір сүре алатын халық тығыз қоныстанған аумақ болғанын көрсетеді. Элиталық қорғандардың, сондай-ақ шағын обалардың болуы қоғамның әлеуметтік саралануын айқын көрсетеді. Бостан қорымын зерттеу ерте темір дәуіріндегі Қоғалы алқабының дамуын түсінуге бағытталған маңызды қадам болып табылады, Сонымен қатар сақ мәдениетін зерттеудің жаңа әдістерінің дамуы мен қарқындауына ықпал етеді.

Түйін сөздер: Жетісу, Қоғалы, археология, ерте темір дәуірі, Бостан, сақтар, қорған.

D.S. Baigunakov*, A.E. Ergabylov

Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

*e-mail: dosbol_bs@mail.ru

**Archaeological excavations in the Bostan burial ground
(Kogalinskaya valley, Zhetysu) in 2023–2024**

In 2023–2024, archaeological work was carried out on monuments located in the foothill area in the Kogaly valley of the Zhetysu region near the village of Bostan (Kerbulak district). Given the vastness of the Kogalinsky Valley, excavations of isolated burial mounds such as Bostan seem to be the most promising as they are informative in content. The main goals and objectives of the field work were: planned scientific work on the study of the cultural heritage site, protective archaeological excavations, clarifying the chronological framework of the monument's functioning, etc. During this period, 4 mounds were excavated in the valley, the uniqueness of which is manifested both in the funeral rite and in the material culture. The chronology of burial mounds has been established, a comparative analysis has been given, and both common features and their differences have been identified. The results obtained suggest that in the Early Iron Age there was a densely populated territory in which a confederation of tribes or a separate tribal structural unit could have lived. The presence of elite mounds, as well as small necropolises, clearly indicates the social differentiation of society. The study of the Bostan burial ground is an important step towards understanding the development of the Kogalinsky Valley in the Early Iron Age, and will also contribute to the development and development of new methods for studying the Saka culture.

Keywords: Zhetysu, Kogaly, archeology, early Iron Age, Bostan, saki, burial mound, burial pit.

Д.С. Байгунаков*, А.Е. Ерғабылов

Казахский национальный университет имени аль-Фараби, Алматы, Казахстан

*e-mail: dosbol_bs@mail.ru

Археологические раскопки в могильнике Бостан (Когалинская долина, Жетысу) в 2023–2024 гг.

В 2023–2024 гг. в долине Когалы Жетысуской области возле села Бостан (Кербулакский район) проводились археологические работы на памятниках, расположенных в предгорной местности. Учитывая обширность территории Когалинской долины, раскопки обособленных курганных могильников таких как Бостан представляются наиболее перспективными как информативные по содержанию. Основные цели и задачи полевых работ были: плановая научная работа по изучению объекта культурного наследия, охранные археологические раскопки, уточнение хронологических рамок функционирования памятника и т. д. За этот период в долине были раскопаны 4 кургана, своеобразие которых проявляется как в погребальном обряде, так и в материальной культуре. Установлена хронология погребений курганов, дан сравнительный анализ, выделены как общие черты, так и их отличия. Полученные результаты позволяют говорить о том, что в раннем железном веке находилась здесь густо населенная территория, на которой могла жить конфедерация племен или отдельное племенное структурное подразделение. Наличие элитарных курганов, а также малых некрополей явно свидетельствует о социальной дифференциации общества. Исследование могильника Бостан является важным шагом к пониманию вопросов освоения Когалинской долины в раннем железном веке, в также будет способствовать развитию и выработке новых методик изучения сакской культуры.

Ключевые слова: Жетысу, Когалы, археология, ранний железный век, Бостан саки, курган.

Кіріспе

Қазіргі Жетісу аумағында археологиялық тұрғыдан аса көп зерттеліне қоймаған бірнеше шағын аудандар бар. Сонымен қатар ауыл шаруашылық жұмыстар барысында бұзылған ескерткіштер де жеткілікті. Мұның өзі бір жағынан тақырыптың көкейкестілігін аңғартады. Екіншіден, жүйелі әрі жоспарлы түрде археологиялық ізденістердің ұйымдастырыла қоймауынан өңірдегі тарихи-мәдени дамуды бір ізге түсіруде қиындық туғызатындығы жасырын емес. Әсіресе апаттық жағдайдағы обаларды зерделеу кемшін тартып келеді. Техноген әсерінен қалыптасқан апаттық обалар елді мекендер маңы, далалық алқаптар мен таулы қыраттарда жиі кездесіп жатады. Көпшілігі өз іздеушісін күтуде. Мұның өзі ежелгі этномәдени тарих контекстінде Жетісулық заттық кешендерді қазақстандық мәдени мұра нысандарымен қоса қарастыруды қажет ететіндігін нақты көрсетеді.

Зерттеу нысандарына Жетісу облысы Кербулак ауданында орналасқан Бостан қорымы кіреді. Ол 2023-2024 жылдарғы далалық маусымда зерттелінген Жетісулық іргелі де ауқымды қорымдардың бірі болып табылады.

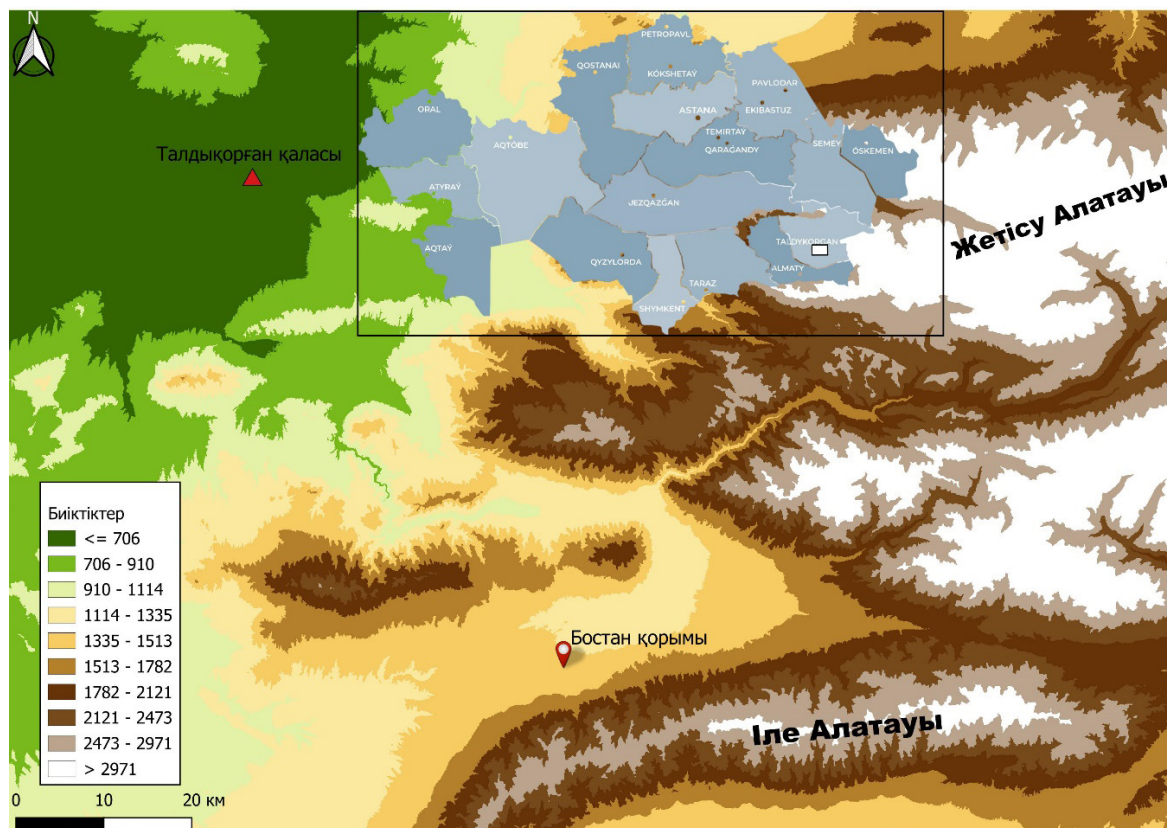
Сонымен қатар далалық ізденістер негізінде өңірдегі жаңа археологиялық және тарихи-мәдени материалдарды анықтау зерттеу жұмыстарының мақсатына кіреді. Дегенмен негізгі мақсат археологиялық ескерткіштер мен артефактілерді

зерттеу және мерзімдеуде түрлі әдістерді пайдалану арқылы археологиялық материалдарға сүйене отырып өңірдегі ерте темір дәуіріндегі тарихи кезеңнің біртұтас нобайын қалпына келтіру екендігін айта кеткен жөн. Ал зерттеу жұмысының міндеттеріне Кербулак ауданы Бостан ауылы маңындағы қорымдардағы апаттық жағдайдағы ескерткіштерді қазу, материалдарын талдау, геоморфологиялық зерттеулер, сараптамалық қорытынды жасау, далалық консервация жүргізу және т.б. кіретіндігін ескерткен абзал. Мұндай жұмыстар Қоғалы алқабындағы сак дәуірі ескерткіштерін кеңірек зерделеген кезде толыққанды орындалады деп күтілуде (1-сурет).

Жетісу өңірінде жүргізілген археологиялық ізденістерді *кезеңдестіру* өзекті тақырыптардың бірі болып табылады. Қысқаша түрде тоқтала кетсек: аймақтағы археологиялық ізденістер, соның ішінде ерте темір дәуірі нысандарын зерделеу XIX орта тұсынан басталады деуге болады және осыған орай өңірдегі мәдени тарихи нысандардың зерттелу тарихын бірнеше кезеңге бөлу арқылы қарастыруға болады. Біріншіден, XIX ғасырдың орта кезеңінен бастап 1917 жылға дейінгі аралықты алатын болсақ, онда шығыстанушы-археолог В.В.Радлов сынды ғалымның қосқан үлесін және Н.Н.Пантусовтың ғылыми жұмыстарын ерекше атап өту керек (Радлов, 1863: 21) Екінші кезең жайында айтатын болсақ, 1920 жылдардың басынан 40-шы жылдарға дейін В.Д.Городецкий, Б.Н.Дублицкий және К.Ход-

жиков Жетісуда азды-кемді зерттеу жұмыстарымен айналысқан болатын (Бахтыбаев, 2008: 100 – 106).. Ал аймақты зерттеудің үшінші кезеңі, әрине, 1946 жылы ҚазКСР Ғылым Академиясының құрылуымен және де қазақ археология мек-

тебі қалаушыларының бірі К.Ақышев, сонымен қатар Б.Н. Нұрмұханбетов, Г.А. Кушаев және т. б. ғалымдардың есімдерімен байланысты. Төртіншісі – тәуелсіздік жылдары (Байпақов, Таймағанбетов, 2011).

1-сурет – Бостан қорымының картада орналасуы

Ал мәселенің тарихнамасына тоқталар болсақ, Қоғалы мен онымен іргелес аймақтардағы сақ мәдениетін зерттеу тарихы ХІХ ғасырдан басталады деуге болады. Осы кездері өңірлік археологияның қалыптасуы орын алды. Патшалық Ресей тұсында Ш.Ш. Уәлиханов, В.М. Флоринский, Н.Н. Пантусов, т.б. зерттеушілердің еңбектерінде өлке тарихы мен мәдениеті ішінара ғана көтерілді (Флоринский, 1898: 16-31). Дәл осы уақыттарда ежелгі дәуір археологиясын зерттеудің қажеттілігі байқалған еді. Сонымен қатар осы тұстан бастап отындық археология жайлы мағлұматтар қоры қалыптаса бастаған еді.

Дегенмен ХХ ғасыр алғашқы жартысынан бастап өңірде археологиялық ізденістер жүргізу қолға алына бастаған еді. Кеңестік заманда Қоғалы мен онымен іргелес өңірлердің архе-

логиялық ескерткіштері ауық-ауық зерттеліне бастады. ХХ ғасыр ортасына қарай Жетісу жерінде зерттеулер жүргізген А.Н. Бернштам болды. Ол Қоғалыға жақындай қоймаса да жетісулық сақтардың бірнеше мекендеген орындарын, қорымдарын тапты (Байгунаков, 2010: 35). Оларды зерделеп, Жетісулық сақтар мәдениеті туралы мәселе көтере бастады. Мұның өзі қазақ сахарасында көне замандарда сақтар мен өзге де халықтар қалыптастырған өркениет ошағы болғандығын айғақтап берген еді.

Қысқа қайырғанда, ХХ ғасыр орта тұсынан бастап Қоғалы мен онымен іргелес аймақтардың археологиясына ден қойыла бастады. Әсіресе Іле өңірінде жүргізілген археологиялық жұмыстар сақ-үйсін кезеңінің мәдениетін әлемге паш етті. Жетісу археологиялық экспедициясы (жетекшісі

К.А. Ақышев) Бесшатыр, т.б. қорымдардан қызықты материалдар алды. 1950-1960 жылдары жалпы саны 20 шақты қорымды обалар анықталып, ғылыми айналымға енгізілді. Бүгінгі таңда бесшатырлық сақ қорғандары ерте темір дәуірінің алғашқы кезеңіне жататын кешендер ретінде әлемге танылып отыр.

Жетісу археологиясы ғана емес, әлемдік археологияда үлкен бетбұрыс 1969-1970 жылдары қазылған Есік қорымындағы экспедиция жұмыстарының нәтижесінде орын алды. 1970 жылы атақты Есік обасы ашылып, одан «Алтын адам» шықты. Мұның өзі қазақстандық археологияның дамуына жол ашты. Бірегей материалдар негізінде жетісулық сақтардың заттай мәдениеті мен дүниетанымы қалпына келтіріліп, олардың руханияты жайында мәселе көтерілді (Бейсенов, 2020: 34 – 51).

Өңірде нәтижелі жұмыстар атқарған бірқатар археологиялық экспедициялар болды. Солардың бірі 1985-1986 жылдары Б.Н. Нұрмуханбетов пен Ю.И. Трифонов басқарған экспедиция. Бұл ұжым мүшелері Молалы мен Шұбарат қорымдарында археологиялық жұмыстар жүргізді де, соны нәтижелерге қол жеткізді (Нурмуханбетов, Трифонов, 2016: 17-18).

Ал еліміз тәуелсіздік алғаннан кейін Қоғалы мен онымен іргелес жатқан өңірлердегі сақтар мәдениетін зерттеу жаңа арнаға түсті. Бұрынғы маркстік-лениндік концепциядан бас тартқан археолог-мамандар сақтар туралы, көшпелілер мен отырықшы халықтар арасындағы байланыстар жайлы, Дала өркениетінің негіздері туралы, сақтардың мәдениеті мен өркениеті хақында ой қозғап, сүбелі пікірлерін ортаға сала бастады.

Бірнеше жылдар бойы археологиялық ізденістер Қаспан ауылы төңірегіне шоғырланды. Қаспан өңірі (Кербұлақ ауданы) де сақтар жайлаған қасиетті мекендердің бірі ретінде жинастырылған материалдар негізінде отандық археология тарихнамасында таныла бастады. Мұнда қатарынан бірнеше жыл, яғни 2009-2018 жылдары А.З. Бейсенов басқарған экспедиция мүшелері нәтижелі еңбек етті. Ондаған оба (Қаспан-1-6, т.б.) қазылып, мол мәліметтер алынды (Бейсенов және басқа, 2015: 59 – 70; 2018: 138-162). Бұл деректемелік қор Қоғалы мен онымен іргелес жатқан сақтардың заттық мәдениетін, дүниетанымын, діни көзқарастарын толықтыра түсті.

Сақтар орталығы болған Қоғалы мен онымен іргелес өңірлердің бірі Қаратал өзені алабы, Талдықорған қаласы төңірегі болып табылады. Мұндағы Дауылбай қорымы соңғы жылдары

жақсы зерттелініп келеді. Ол Талдықорған қаласы әуе-жайы маңында орналасқан. Ә.Т. Төлеубаев сынды зерттеушілер Дауылбай I, II, III қорымдары ерте темір дәуірінің ескерткіштері деп есептейді (Төлеубаев, Жұматаев, Шакенов, 2018). Олар 100-ге жуық қорғандардан тұратын бұл ескерткіштер тобы өз заманындағы бір рулық бірлестіктің жерлеу кешені болған деп болжайды. Археологтар Дауылбай I қорымындағы №1, Дауылбай II қорымындағы №1 обаларда қазба жүргізген.

2023-2024 жылдары Дауылбай қорымында ҚазҰУ археологиялық экспедициясы (жетекшісі: Д.С.Байгунаков) зерттеу жүргізді. Ірі үш оба қазылып, алтыннан, сүйектен, қоладан, ағаштан, теріден жасалған бұйымдар аршып алынды. Алынған материалдар сақтар қоғамындағы діни-мифологиялық танымның сабақтастығын, аздап болса да жергілікті және кірме элементтер жайкүйін айқындауға мүмкіндік берді (Байгунаков, Айтқұл, 2024: 57-60).

Жалпы алғанда, Қоғалы мен онымен іргелес аймақтарда тіршілік еткен сақтар мәдениетін зерттеудің өзіндік маңызы зор. Біріншіден, зерттелу тарихы арқылы отандық археология дамуын жүйелеуге болады. Екіншіден, сол замандағы мәдени дамуды, Қоғалы секілді сақтар қауымдары шоғырланған аудандардағы көне қаракетті, мәдени дамуды көрсете аламыз.

Зерттеу әдістері

Мақалада ерте темір дәуірінде аталған аймақты қоныстанған жергілікті халықтың рухани және материалдық мәдениетін қалпына келтіру үшін дәстүрлі археологияда қолданылатын алуан түрлі әдістер мен тарихи тәсілдерге ерекше мән берілген. Ең алдымен бұрын жүргізілген археологиялық ізденістер тарихына тоқталған кезде тарихнамалық және ретроспективті талдаулар, деректанулық әдістер басшылыққа алынды. Заманауи археология ғылымында осы саланың өзіне тән дәстүрлі әдістер мен тәсілдердің қолданылатындығы белгілі. Археология саласында дәстүрлі түрде қолданылып келе жатқан мұндай әдістер қазба барысында, яғни қорғандарды, қабір шұңқырын қазу кезінде, оба конструкциясын, яки оның сыртқы құрылымдарын зерделеу барысында қолданылғандығын айта кеткен жөн. Барлық атқарылған далалық қазба ізденістерінің фотофиксациясы жасалып, қазба жұмыстарының әрбір кезеңін сипаттайтын фотосуреттер қоры қалыптастырылды. Сондай-

-ақ қазба барысын сипаттау кезінде баяндау, тарихилық принципі, деректанулық әдіс, тарихи-салыстырмалы талдау сынды ғылымның бұрыннан қолданылып келе жатқан әдіс-тәсілдері пайдаланылды. Ескерткіштегі табылған заттар кешеніне математикалық модельдеу, есептеу, жалпы мен жалқы санын айқындау, статистикалық талдау жүргізілді. Дегенмен қазба барысында табылған артефактілер саны шектеулі болғандықтан, мұндай ғылыми әдістердің үлес салмағы айқын көріне қоймауы да ықтимал. Десе де, методологиялық өзек негізі пәнаралық сипаттағы зерттеу нәтижелерімен сабақтасады. Өйткені ғылыми-зерттеу жұмысының методологиялық негізіне тарих, археология, антропология, этнология, топография және картография секілді бірқатар пәндердің дәстүрлі әдіс-тәсілдері жатады. Зерттеу жұмысында тарих ғылымында қолданылатын барлық принциптер, әдістер негізге алынып, алға қойған міндеттерді шешуде және негізгі мақсатты орындау барысында ғылыми философиялық, тарихи және логикалық әдістер, тарихи-салыстырмалы, т.б. принциптер кеңінен қолданылғандығын айта кеткен ләзім. Егер толыққанды антропологиялық мәліметтер алынар болса, онда осы бағыттағы зерттеу әдістері негізге алынары да сөзсіз. Дегенмен азын-аулақ остеологиялық материалдарға заманауи антропологиялық зерделеу тәсілдерінің ішінара ғана қолданылғандығын да айта кеткен жөн. Топография мен картография әдістері ескерткіштердің орналасу аймағын айқындауда, олардың жергілікті ландшафтпен үйлесімін, өзара байланысын, қоршаған ортамен археологиялық нысандардың өзара қабысып жатуын көрсету үшін кеңінен пайдаланылды. Заманауи технологиялар пайдаланылып, ғылыми-реставрацияда қолданылатын принциптер мен тәсілдер де ішінара негізге алынды дей аламыз. Анығында мұндай жұмыстар зерттелінген қорғандарды рекультивация жасау кезінде кеңінен қолданылды.

Талдаулар

Археологиялық қорым Бостан ауылынан оңтүстік-шығысқа қарай 4 км жерде жазық алқапта орналасқан. Іле Алатауынан (Қарабұлақ сайы) шығатын өзеннің шығыс жағында, оңтүстіктен-солтүстікке қарай бір тізбектің бойында. Обалар төмендегі Алтынемел – Қарабұлақ тас жолына дейін жетіп, содан әрі солтүстікке қарай созылған. Қорымдағы обалардың жартысын элитарлық патша ескерткіштеріне жатқызуға болады.

Дегенмен көптеген ескерткіштің ортасында тонау шұңқырлары анықталды. Тізбектің басы қатардағы обалардан басталып, соңы үлкен патша обаларымен аяқталады.

2023 – 2024 жылы далалық зерттеу маусымында, біздің ғылыми топтың тарапынан Бостан қорымына тиесілі обалар тобында ерте темір дәуіріне жататын 4 нысанға зерттеу жұмыстары жүргізілді. Қоғалы жазығында орналасқан обалар 4 үлкен қорымға бөлініп, патша обалардың орналасуы бойынша топографиялық жоспар түсірілді. Аталған обалар тобы Қоғалы жазығындағы 4 – қорым құрамына енгізілді.

2023 жылғы қазба жұмыстары

№ 56 қорған. Археологиялық нысан дөңгелек пішінді, тас пен топырақ аралас құрамнан тұрады. Өзен арнасының шығыс жағында 100 метр қашықтықта орналасқан. Зерттеліп алынған қорымдағы көлемі жағынан кіші обалардың бірі болып таңдалды. Оба Бостан ауылынан Қарабұлақ сайына апаратын қара жолдың бойында болғандықтан, солтүстік-батыс жағы қирауға ұшыраған. Алғашқы көрініс кезінде обаның ортасында тонау іздерін анық байқауға болады. Нысанның диаметрі 9 м, биіктігі 0,45 м-ді құрайды. Обаның орталық нүктесі анықталғаннан кейін, шығыс-батыс бағытта ені 3 метр болатын кесік салынды. Беткі шым қабаты 20 см. Кесікті қазу барысында үлкен таудың тастары кездестірілді. Бұл қабір тастары болуы мүмкін деген тұжырымға тоқтадық. Кесікті толығымен қазып, тазалағаннан кейін, орталық алаңда қабір үсті тас құрылысы аршылды. Тонаушылардың әсерінен тастар бастапқы орындарынан ауысып, шашыраңқы күйде байқалды. Құрылыстың тастары сараланып, алынғаннан кейін, шығыс-батыс бағытта қабір шұңқырының дақтары анықталды. Шұңқырды қазу барысында 1,5 метр тереңдікке дейін, орташа көлемде өзеннің тастары шығарылды. Бұл тастар тонау кезінде ішке лақтырылған болуы мүмкін. Қабір шұңқырының қабырғасы қиыршық тастар мен құм аралыс сары топырақтан тұрды. Күндізгі нүктеден тереңдігі 1,85 м түсірілгеннен кейін, шұңқырдың орталығында адам сүйектерінің қалдықтары анықталы. Қабырға, омыртқа сүйектері және т.б. Қабір шұңқырының ұзындығы 2,3 метр, ені 1,5 метрді құрады.

№ 48 қорған. Тізбектегі алғашқы нысандардың бірі болып табылады. Нысан ортасында тонау іздері анық байқалады. Тас аралыс топырақ оба. Алғашқы жұмыс шығыс-батыс бағытта ені 3,5 м болатын кесік салумен басталды. Аталған аймақ толығымен тазаланғаннан кейін, оба ор-

тасында тастар шоғыры ашылды. Тастарды саралай отырып, бұл қабір үсті құрылысының тастары екеніне көз жеткізілді. Осыдан кейін қабір іздері анықталып қазба жұмыстары жалғастырылды. Тереңдігі 1,6 м қазылған уақытта шалқасынан жатқызылып, басы батысқа қаратылған

мүрде аршылды. Мүрде анатомиялық қалпында жатқызылған, сақталуы өте нашар. Сонымен қатар мүрденің бас жағында темірден жасалған пышық бөліктері табылды. Қаңқа ұзындығы 1,88 м. Қабір шұңқырының ұзындығы 2,8 м, ені 2,1 м. (2-сурет).

2-сурет – № 48 оба. Қабір шұңқырының көрінісі

2024 жылғы қазба жұмыстары

№ 13 қорған. Алтынемел-Қарабұлақ тас жолынан оңтүстікке қарай 3,7 км қашықтықта, жоғарыда аталған Бостан аулынан 5 км жерде. Теңіз деңгейінен биіктігі 1460 метр. Координаттары: 44°28'8", 78°48'3". Археологиялық нысан дөңгелек пішінді, тас пен топырақ аралас құрамнан тұрады, тонау шұңқырының іздері байқалмады. Дегенмен обаның шығыс етегінде белгісіз жалпақ тас көрінісін тапты. Өлшемдері: 85x35x20 см. Белгіленген оба Қарабұлақ сайынан шығатын өзеннен 130 метр қашықтықты құрайды. Сайға кіре берістегі шаруа қожалығына баратын қара жолдың бойында орналасқан. Обаның диаметрі 6 м, биіктігі 0,25 м. Обаның орталық нүктесі анықталғаннан кейін, шығыс-батыс бағытта ені 40 см болатын стратиграфиялық жал қалдырылды. Алғашқыда жұмыс обаның беткі шым қабатын алумен басталды. Жоғарғы шым қабаты алынып тастап, тастар топырақтан тазартылғаннан кейін, қорғанның тас үйіндісінің толық

көрінісі пайда болды. Жоғарғы шым қабатының қалыңдығы 10 см-ді құрайды. Біздің байқағанымыз, тонаушылардың әсерінен оңтүстік сектордың, орталық құрылыс жағы бұзылған. Осыдан кейін, оңтүстік сектор, жалдың бойымен ені 1 метр болатын кесік салынып, обаның толық стратиграфиясы алынды. Кесікті алу барысында орталық аймақта, қабір үсті құрылысының тасы аршылып, аталған аймақ толығымен тазаланды. Тастың өлшемдері: 80x50x25 см. Солтүстік сектордың орталық құрылысының тастары сараланып, жал алынып, орталық алаң тазартылып алынды. Осыдан кейін қабір үсті құрылысының беткі тастары көріне бастады. Күндізгі нүктеден төмен қарай 40 см-ді құрайды.

Тастардың орналасуына қарай, қабір шұңқырының іздері анықталды. Қабір шұңқырын қазу барысында, 20 см төмен түсірілген соң, адам сүйектерінің қалдықтары шұңқырдың әр жерінде көрінді (қабырға, омыртқа, саусақ). Осыдан кейін, әр деңгейде осындай сүйектер анықтал-

ды. Сүйектермен қатар шұңқыр ішінен орташа көлемде тастар алынды. Біздің ойымызша, қабір үсті құрылысының тастары, тонаушылардың

әсерінен ішке қарай лақтырылған. Табылған сүйектердің сақталуы өте нашар. Шұңқыр ұзындығы 2,2 м, ені 1,2 м (3-сурет).

3-сурет – № 13 қорған. Қорғанның тас жамылғысы және қабір шұңқыры

№ 10 қорған. 1-қазбадан оңтүстікке қарай 50 метр қашықта таңдалды, қара жолдан қашықтығы 28 м. Қазба жұмыстарына дейін, нысан өсімдіктермен және жекелеген бөліктердегі шығыңқы тастармен жабылған, дөңгелек пішінді топырақ құрылымы болды. Кезінде өзен тасығанда, су обаның солтүстік-батыс бұрышын аздап шайып кеткен. Бетінде, орталық бөлігінде 2-3 үлкен тастар болды, мүмкін, тонау нәтижесінде пайда болған. Нысанның диаметрі 5,5 м, биіктігі 0,3 м-ді құрайды.

Қорғанның орталық нүктесі анықталғаннан кейін, ені 3 метр болатын шығыс-батыс бағытында траншея тәсілімен қазба жұмыстары жүргізілді. Қазба барысында орталық тұста белгісіз сүйек қалдықтары табылды. Сонымен қатар, обаның бастапқы құрылыс тастары толығымен шығарылды. 30 см түсіріліп, кесік алынғаннан кейін орталық аймақта 4-5 тастың ұшы көріне бастады. Толығымен тазартылып, ашылғаннан кейін, қазбір үсті құрылысының тастары екеніне

көзіміз жетті. Ең үлкен тастың өлшемі: 35x18x25 см. Қабір шұңқырын анықтау мақсатында, орталық тастар сараланды. Дегенмен, із анықталмағандықтан орталық аймақта қазба кеңейтіліп алынды. Беткі нүктеден төмен қарай 25 см түсірілгеннен кейін, адам сүйектерінің қалдықтары алынды, сонымен қатар топырақ өзгерістеріне қарай қабір дағының ізін анықтауға мүмкіндік туды Шұңқырды қазу барысында әр аймақта, шашырыңқы күйде сүйектер аршылды. 20 см түсірілгеннен соң, шұңқырдың батыс бұрышында адамның астыңғы жақ сүйегі, аяқтың сүйектері, бас сүйектің қапшықтары, бірнеше тіс, омыртқа, саусақ сүйектері табылды. Оба қатты тоналған деп айтсақ болады. Қабір шұңқырын тазалау барысында, солтүстік қабырғаның түбінде темір бұйымның сынықтары ашылды. Ұзындығы 11 см, ені 1,5 см құрайды (4 – сурет). Осыдан кейін шұңқырдың іші тазартылып, материк қабаты көрінді. Қабір шұңқырының ұзындығы 1,6 м, ені 0,9 м.

4-сурет – № 10 қорған. Темір бұйым

Қорытынды

Зерттеу жұмысының нәтижелері келешектегі ізденістерде талданады, оның нәтижелері білімгерлер үшін дәрістер мен семинарлар курстарын дайындау кезінде қолданылатын болады деп күтілуде. Табылған заттар кешені ғылыми-зертханалық зерттеулер негізінде сараптамалардан өтуде. Түпкілікті нәтижелер ғылыми талдаулар толығымен жүргізілген соң нақтылана түседі.

Бостан археологиялық ескерткішін зерттеу тек бастапқы сатыда. Зерттеудің екі жылындағы жинақталған материал оның аумағында болған тарихи процестерді қайта құруда жалпы контурларын ғана анықтауға мүмкіндік туғызады. Пәнаралық сипаты бар одан әрі кең ауқымды зерттеулер жүргізу қажет, бұл Жетісу өңірі тұрғындарының ежелгі көшпелі мәдениетін дамытудағы кезеңдерді толықтыруға және түзетуге мүмкіндік береді.

Бостан қорымынан алынған материалдар мұнда ерте темір дәуірінде сақ мәдениеті кеңінен қанат жайғандығын нақты аңғартады. Өйткені басқа тарихи-мәдени кезеңдерге жататын ескерткіштердің үлес салмағы өте аз. Яғни, Қоғалы жазығында кездесетін археологиялық нысандардың дені ерте темір дәуірімен мерзімделінеді. Мұның өзі Қоғалы алқабы сақ өркениетінің бір бөлшегі болғандығын нақты дәлелдейді. Элитарлық қорғандардың көптеп кездесуі мұнда билеуші топтардың тұрақты түрде тіршілік еткендігін көрсетеді. Қатардағы қауым мүшелерінің қорғандарынан алынған әкіреттік бұйымдар біршама жұпыны болып келеді. Ал бұл өз кезегінде бостандық тұрғындар арасында әлеуметтік теңсіздік, мүліктік жікшілдік орын алғандығын нақты көрсетеді.

Мақала АР19680046 «Сакские памятники северо-восточного Жетысу (по материалам Коголинской долины)» атты гранттық жоба аясында жазылды.

Әдебиеттер

- Байгунаков Д.С. (2010). А.Н.Бернштам – исследователь древней истории Казахстана (к 100-летию ученого) // Алаш. №1 (28). С.31-37
- Байгунаков Д.С., Айтқұл Х.А. (2024). Дауылбай обалы қорымы (Қаратал өңірі). Алматы: Қазақ университеті. -146 б.
- Байпақов К.М., Таймағамбетов Ж.Қ. (2011). Қазақстан археологиясы: Жоғары оқу орындары студенттеріне арналған оқу құралы / Қазақ тіліне аударған Д.С.Байгунаков. Алматы: Қазақ университеті. 354 б.
- Бахтыбаев М.М. (2008). Исследовательская деятельность Н.Н.Пантусова в Семиречье. Материалы за IV международная практическая конференция «Образование и наука на 21 от век – 2008». (17-25 октомври, 2008 г., г. София). Т.7. Закон, история. София: «Бял ГРАД БГ» ООД. С.100-106
- Бейсенов А.З. (2020). Археолог Б. Нұрмұханбетов және Есік өңірі ескерткіштерін зерттеу мәселесі. «І-Есік оқулары: Алтын адам және Еуразияның дала белдеуінің көшпенділер археологиясының мәселелері» атты халықаралық ғылыми-тәжірибелік онлайн-конференция материалдары / Жауапты ред. Г. Р. Мухтарова. Алматы. 242 б. Б.34-51
- Бейсенов А.З., Джумабекова Г.С., Базарбаева Г.А., Баринаева Е., Крешиниоли Л. (2015). Археологические исследования могильника Каспан-6 в Жетысу. Сакская культура Сарыарки в контексте изучения этносоциокультурных процессов Степной Евразии. Алматы: НИЦ истории и археологии Бегазы Тасмола. С. 59-70
- Бейсенов А.З., Дүйсенбай Д.Б., Китов Е.П., Кулькова М.А. (2018). Исследование сакских курганов в урочище Каспан в Жетысу. Теория и практика археологических исследований. №3. Т.23. С.138-162
- Нұрмұханбетов Б.Н., Трифонов Ю.И. (2016). Курганные могильники Шубарат и Молалы. Саки и савроматы казахских степей. Алматы: Полиграфкомбинат, С.10-19.
- Радлов В.В. (1863). Раскопки в Семиреченской и Копальской областях и в районе г. Верного // ОАК за 1862–1863 гг. С. 21.
- Төлеубаев Ә.Т. Жұматаев Р.С., Шакинов С.Т. (2018) Дауылбай қорымындағы археологиялық зерттеу жұмыстары. Электронный научный журнал «edu.e-history.kz». №2(14).
- Флоринский В.М. (1898). Топографические сведения о курганах Семипалатинской и Семиреченской областей // Известия Томского ун-та. Т. 1. С. 16–31.

References

- Baigynakov D.S. (2010). A.N.Bernshtam – issledovatel drevnei istorii Kazahstana (k 100-letiyú ychenogo) // Alash. №1 (28). S.31-37
- Baigynakov D.S., Aitqul H.A. (2024). Daýylbai obaly qorymy (Qaratal óñiri). Almaty: Qazaq ýniversiteti. -146 b.
- Baipaov K.M., Taimagambetov J.Q. (2011). Qazaqstan arheologiasy: Joǵary oqý oryndary stýdentterine arnalǵan oqý quraly / Qazaq tiline aýdarǵan D.S.Baigynakov. Almaty: Qazaq ýniversiteti. 354 b.
- Bahtybaev M.M. (2008) Issledovatel'skaia deiatelnost N.N.Pantýsova v Semireche. Materialy za IV mejdýnarodna praktichna konferentsiia «Obrazovanie i naýka na 21 ot vek – 2008». (17-25 oktomvri, 2008 g., g. Sofiia). T.7. Zakon, istoriia. Sofiia: «Bial GRAD BG» OOD. S.100-106
- Beisenov A.Z. (2020). Arheolog B. Nurmuhambetov jáne Esik óñiri eskertkishterin zertteý máselesi. «I-Esik oqýlary: Altyn adam jáne Eýraziyanıń dala beldeýiniń kóshpendiler arheologiasynyń máseleleri» atty halyqaralyq ǵylymi-tájiribelik onlain-konferentsiia materialdary / Jaýapty red. G. R. Mýhtarova. Almaty. 242 b. B.34-51
- Beisenov A.Z., Djýmabekova G.S., Bazarbaeva G.A., Barinova E., Kreshiolı L. (2015). Arheologicheskie issledovaniia mogilnika Kaspan-6 v Jetysý. Sakskaia kýtýra Saryarki v kontekste izýcheniia etnosotsiokýtýrnyh protsessov Steпноi Evraziı. Almaty: NITs istorii i arheologii Begazy Tasmola. S. 59-70
- Beisenov A.Z., Dýisenbai D.B., Kitov E.P., Kýlkova M.A. (2018). Issledovanie saksikh kýrganov v ýrochie Kaspan v Jetysý. Teoriia i praktika arheologicheskikh issledovaniı. №3. T.23. S.138-162
- Nýrmýhanbetov B.N., Trifonov Iý.I. (2016). Kýrgannye mogilniki Shýbarat i Molaly. Sakı i savromaty kazahskikh stepei. Almaty: Poligrafkombinat. S.10-19.
- Radlov V.V. (1868). Raskopki v Semirechenskoı i Kopalskoı oblastiah i v raione g. Vernogo // OAK za 1862–1863 gg. S. 21.
- Tóleýbaev Á.T. Jumataev R.S., Shakenov S.T. (2018). Daýylbai qorymyndaǵy arheologialyq zertteý jumystary. Elektronnyı naýchnyı jýrnal «edu.e-history.kz». №2(14).
- Florinskiı V.M. (1898). Topograficheskie svedeniia o kýrganah Semipalatinskoi n Semirechenskoı oblasti // Izvestiia Tomskogo ýn-ta. T. 1. S. 16–31.

Авторлар туралы мәлімет:

Байгунаков Досбол Сулейменович – әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Тарих факультетінің деканы (Алматы, Қазақстан, e-mail: dosbol_bs@mail.ru)

Ерғабайлов Ақбар Ерболұлы – әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Тарих факультеті, Археология, этнология және музология кафедрасының докторанты (Алматы, Қазақстан, e-mail: akbarergabylov0@gmail.com)

Information about the authors:

Dosbol Suleimenovich Baigunakov – Dean of the Historical Faculty of Al-Farabi Kazakh National University (Almaty, Kazakhstan, e-mail :dosbol_bs@mail.ru)

Yerabylov Akbar Yerboluly – Doctoral student at the Department of Archeology, Ethnology and Museology of the Al-Farabi Kazakh National University, Faculty of History (Almaty, Kazakhstan, e-mail:akbarergabylov0@gmail.com)

Сведения об авторах:

Байгунаков Досбол Сулейменович – декан исторического факультета Казахского национального университета имени аль-Фараби (Алматы, Казахстан, e-mail: dosbol_bs@mail.ru);

Ермабылов Акбар Ерболұлы – докторант кафедры археологии, этнологии и музеологии Казахского национального университета имени аль-Фараби, исторический факультет (Алматы, Казахстан, e-mail:akbarergabylov0@gmail.com).

Келін түсті: 08.08.2025

Қабылданды: 28.08.2025